

İŞLEVSEL BAKIŞ AÇISIYLA KİLİS’TE DAM KÜLTÜRÜ*

FLAT ROOF [DAM] CULTURE IN KILIS BY FUNCTIONAL VIEW

Gönül REYHANOĞLU** – Melek YAVUZ***

ÖZ: Geleneksel mimarinin bir unsuru olan damlar Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi bölgelerde, özellikle yaz aylarında evlerin yetersiz kaldığı durumlarda ihtiyaçlara cevap veren işlevsel bir mekân olarak kullanılır. Günümüzde evin damının kullanımı şehir hayatında bahçeli evlerden apartmanlara geçişte bir ara evre, ara yüz olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Kilis yöresinde dam kültürünün izleri tamamen silinmeden geçmişteki yerini, mevsimine ve toplumdaki cinsiyet rollerine göre nasıl kullanıldığını tespit ederek kayıt altına almak, bugünkü halini yorumlamak, işlevsel birtakım özelliklerini ortaya koyarak insanın ihtiyaçları ve bunları karşılama şekilleri hakkında düşündürmektir. Araştırma; sahadan veri toplama, gözlem, analiz, değerlendirme ve sonuç olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır. Saha 2018-2019 yıllarından çeşitli aralıklarda gözlemlenmiştir. Doksan kişiyle görüşme yapılmış, damın Kilis halkı nezdinde yeri ve işlevleri somut örnekler üzerinden işlevsel teoriye göre analiz edilmiştir. İnsanların belirli temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için mekânlara ihtiyacı vardır. Bu mekânları en işlevsel olabilecek şekilde düzenlerler. Kilis halk kültüründe damlar yiyecek hazırlama, kurutma, stoklama, temizlik, oturma, uyuma, eğlenme, çocukların oyun alanı, hayvan bakma ve bitki yetiştirme gibi gereksinimlere cevap veren geleneksel mimarinin bir unsuru konumundadır. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından bakıldığında dam kadınlara, özel alandan çıkmadan dışarıda olma, imece usulü işleri yapabilme, sosyalleşme ve ev ekonomisine katkı sağlama, mevsimsel işleri daha rahat yapabilme imkânı sunmuştur. Günümüzde hızla büyüyen kentler, yüksek apartmanlar ve ihtiyaçların değişimi bu kültürel olguyu ortadan kaldırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dam, ihtiyaç, geleneksel mimari, Kilis, işlevsel kuram.

ABSTRACT: Flat Roofs [Dam], an element of traditional architecture, are used in regions such as the Mediterranean, Eastern and Southeastern Anatolia, as a functional space that responds to needs in the especially summer when houses are inadequate. Today, the use of the flat roof of the house has become an intermediate phase and interface in the transition from the garden houses to the apartments in city life. The purpose of this study is to reveal and record the history of the flat roof culture in Kilis region, how it was used according to the season and the gender roles in the society, to interpret the present state, and to reflect on the needs and ways of meeting them by revealing some functional features. Research; It consists of five stages: data collection, observation, analysis, evaluation and result from the field. The field has been observed at various

* Bu makale, Gönül Reyhanoğlu danışmanlığında Melek Yavuz tarafından hazırlanan “Kilis Halk Kültüründe Geleneksel Mimari Bir Unsur Olarak Damın Yeri ve İşlevleri” (2020) başlıklı yüksek lisans tezi kısaltılarak ve düzenlenerek hazırlanmıştır.

** Dr. Öğretim Üyesi – Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Hatay – gonulgokdemir@gmail.com (ORCID ID: 0000-0003-3473-3344)

*** Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Lisansüstü Öğrencisi / Hatay – melekyavuz.94@gmail.com (ORCID ID: 0000-0002-1345-4445)

This article was checked by Turnitin.

intervals from 2018-2019. Ninety people were interviewed, the location and functions of the flat roof before the people of Kilis were analyzed according to functional theory using concrete examples. People need places to maintain certain basic needs. They organize these spaces in the most functional way. In the folk culture of Kilis, drips are an element of traditional architecture that meets the needs such as food preparation, drying, stocking, cleaning, sitting, sleeping, having fun, children's playground, caring for animals and growing plants. In terms of gender roles, it provided the opportunity for women to be outside without leaving the private area, to do imam-style jobs, to socialize and contribute to the home economy, to do seasonal jobs more comfortably. Today, rapidly growing cities, high-rise apartments and the change of needs eliminate this cultural phenomenon.

Keywords: Flat Roof, requirement, traditional architecture, Kilis, functional theory.

Giriş

İnsanlar imkânları dâhilinde mevcut yaşamlarını ve kullandıkları mekânları en faydalı olacak biçimde şekillendirmeye çalışırlar. Mimari bir unsur olarak aynı zamanda birçok kültürel olguya bağlam oluşturan evin damı da bu mekânlardan biridir. Damın sözlü ve yazılı kültürde; ev, çatı, hapishane, dansta kavalyenin eşi, oda, ahır (TDK, 2019) gibi anlamları vardır. Araştırmada kullanılan anlamı ise; düz, yapıların üstünü kaplayan toprak veya beton dökülmüş olan alanın üstüdür. Dam; mimari olarak yapıyı yağmur, rüzgâr, güneş vb. dış etkilerden korumak için, yapının üst kısmının kerpiç, toprak, beton vb. malzemeyle örtülmüş şeklindedir. Kültürel bir unsur olarak ise damın, kullananların ihtiyaçlarına cevap veren pek çok yönü vardır. Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yöre insanı ihtiyaçlarında göre damları mevsimlik birçok iş için kullanırlar (Turan, 2009: 36, 44; Büyükçam ve Zorlu, 2018: 429; Kormaz ve Akdemir, 2015: 497). Özellikle ilkbahar ve sonbaharda günün tamamını; yaz mevsiminde ise günün bir bölümünü genelde tek, iki veya üç katlı evlerde, evin üst kısmı olan damda geçirirler.

Akdeniz ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi geçiş kuşağında yer alan Kilis karasal iklimden Akdeniz iklimine geçiş özellikleri gösteren iklim şartlarına sahiptir (Karademir, 2020: 28). Bu iklim şartları ve şehrin nüfus yoğunluğu dam kültürünün oluşmasında etkilidir. Bununla birlikte şehirlerde tek katlı, bahçeli evlerin azalması ve çok katlı evlere geçişin başlamasıyla kaybolan bahçenin birçok rol ve işlevini dam üstlenerek bir ara yüz olmuştur. Bugün sayıca azalmakla beraber varlığı devam eden düz damlı yapılar, bölge insanını ve kültürünü anlamak kültürün hangi ihtiyaçları nasıl karşıladığını görmek, kültürün devamını sağlayan işlevsel bir mekân olduğunu göstermek için temel alınabilir. Dam kültürünün yaşadığı yerlerden biri olan Kilis, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan, son dönemde aldığı göçlerle kültürel çeşitliliğe sahip olmuş illerdendir.

Kilis, XIX. yüzyılın sonlarında Halep vilayetinin merkez sancağına bağlı bir kazanın merkezi olup 15.000'i Türk olmak üzere 20.000 nüfusa sahiptir (Tuncel, 2002: 7). XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde gayrimüslim nüfusun %4,5 oranında olduğu ve zamanla daha güvenli gördükleri Halep'e göç ettiği

kaydedilir (Öğüt ve Karataş, 2012). 2018 yılında Kilis merkezde görüştüğümüz kaynak kişi tarihçe ile ilgili olarak “*Biz eskiden Karamağmolar aşiretiymişiz aslımız Adıyaman’daymış sonra çok büyük kavgalar çıkmış o zaman Osmanlı’nın son zamanlarında bizi Kilis’e göndermişler.*” (KK-24). şeklinde bilgi vermiştir. Gaziantep’e bağlı bir ilçeyken 1995’te il olan Kilis’in demografik yapısı da iş imkânlarının Gaziantep’te daha çok olması sebebiyle değişmiştir. Dolayısıyla, “*Kilis’in il olmasıyla, Kilis’ten Gaziantep’e göçler artmış ve 2000 yılında şehir nüfusu azalarak 70,000’e gerilemiştir.*” (Sönmez ve Kesici, 2012: 69). Fakat 2009’da 7 Aralık Üniversitesinin açılması ile şehrin nüfusu yeniden artmıştır.

Tarihi eski dönemlere dayanan ve taş işçiliğinin örneklerini sergileyen Kilis şehri, Osmanlı mimarisinin izlerini taşır. Dar ve çıkmaz sokakları, konutları çevreleyen ve dış mekânlarla ilişkisini kesen yüksek duvarları, avlulu evleri ile bir bütünlük oluşturan (Taşçıoğlu ve Atmaca, 2015: 60) şehir bugüne kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Bu evler avlulu, müstakil ve taş evlerdir. Rıdvan Savaşçıoğlu (2008: 17) bu evlerin ekonomik, toplumsal ve mimari yapısı, iklim özellikleri ve kullanılan malzemeleriyle özgün bir yapılaşma oluşturarak kültürel miras içinde önemli bir yer tuttuğunu, söyler. Eski evlerin damları toprakken son zamanlarda aileler damlarına beton dökmekte ya da damlarını mermerle kaplamaktadır. Böylelikle damın bakımı ve kullanımını kolay hale gelmektedir. Ömer F. İncili ve İlhan O. Akdemir (2016: 8), düz dam şeklindeki ana yapıların sonraki dönemlerde beşik çatı örülüp üzeri alaturka kiremit veya sac kaplanmak suretiyle kapatıldığını, bu tür düz damlarda un, bulgur, salça gibi meyve ve yiyeceklerin kurutulduğu, aktarır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında geleneksel olarak önemli bir zirai ticaret merkezi olan Kilis aynı zamanda ham maddesini tarımdan alan önemli bir sanayi merkezi durumundadır. Pekmez, alkol, zeytinyağı, un, bulgur ve sabun şehrin başlıca sanayi ürünleridir (Tuncel, 2002: 7) Günümüzde bereketli toprakları olan ve Akdeniz ikliminin etkisi de görülen yörede; biber, üzüm, incir, zeytin, fıstık, biber yetişir ve bu ürünler geleneksel bir şekilde farklı işlemlerden geçirilir.

Kilis merkez ilçesinde sokaklar dardır ve evler birbirine yakındır. Çok daha eski yapılarda evlerin ortasında “havuş” denilen avlular vardı. Bu evlerde dam daha az kullanılırdı. Zamanla havuşlu ve bahçeli evlerin azalmasıyla Kilis’te onların işlevlerini damlar yüklenmiştir. Kilis’te, coğrafi ve sosyal şartlardan dolayı evlerin damları mimari bir mekân olarak yöre insanının; misafir ağırlamak, toplanmak, gece serinde uyumak, kış hazırlıkları yapmak, çamaşır sermek, eşya depolamak, hayvan beslemek, bitki yetiştirmek, bahar temizliği yapmak, çocukların oyun alanı olarak kullanmak gibi birçok ihtiyacını karşılamak üzere gündelik hayat içinde bahçeye ve dar gelen mutfağa, kilere alternatif olarak kullanılmaktadır. Ancak, halk mimarisi açısından geleneksel ve yaşamsal faaliyetleri icra etmeye uygun olarak yapılan veya uygun olduğu için kullanılan bu

mekânların hızlı şehirleşme, göç ve bunlara bağlı olarak mimarinin ve sosyo-ekonomik şartların değişimiyle birlikte kültürel ve günlük yaşam içindeki kullanımında azalma başlamıştır.

Gündelik yaşamının doğrudan içinde olan damlar, yüzyıllar boyunca Kilis yöresinde ve çevre yörelerde kullanılagelmiş, insanların birtakım ihtiyaçlarına cevap vermiş, onlara fayda sağlamıştır. Fakat zamanla kültürün iç içe geçen yapısı değişen şartlarla birlikte her şeyi etkileyip her şeyden etkilendiği için değişen her durum bir diğerini de etkiler. Bu durumu John Urry “Mekânları Tüketmek” adlı kitabında şöyle dile getirir; toplumsal ve fiziksel çevre arasındaki ilişkilerle ve maddi nesnelere tüketiminde doğal ve inşa edilmiş çevrenin etkileşimi vardır. Yerler tükenmektedir ve insanların bir yerde anlamlı buldukları şeyler zaman içinde kullanılarak azalmakta ve bitmektedir (Urry, 1999: 12). İnsan hayatında gerek kültürel gerekse kültürel olmayan belirli ihtiyaçlara cevap veren ihtiyaç gidericilerin bazıları, yerine gelen alternatiflerin, yeni yaşam şartlarına uygun daha kolay ve rahat olan emsaline karşı koyamayarak zamanla değişmiş veya vazgeçildiğinden yok olmuştur.

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusu Kilis ili merkezindeki evlerin damlarının toplumsal cinsiyet rollerine, mevsimine ve sosyal ilişkilere kısacası ihtiyaçlara göre işlevsel olarak nasıl kullanıldığıdır. Çalışmanın amacı ise işlevsel açıdan damların, Kilis halk kültürü içerisindeki yerini ve önemini anlamaya çalışmak, değişen dönüşen mimari ve kent hayatıyla birlikte kültür hayatında nasıl bir yer edindiğini, mevsimine ve cinsiyet rollerine, sosyal ilişkilere göre kullanımını nedenleriyle ortaya koymaya çalışmaktır. Bir diğer amaç ise, kültürün hem etkileyen hem de etkilenen yönü göstermek, bahçeli müstakil evlerden apartman hayatına geçişte kullanılagelen damın işlevsel kullanımına dair geleneksel sistemi kayıt altına alarak, bu durumun günümüzdeki hızlı değişimle birlikte devam edip edemeyeceğine dair düşündürmektir.

2. Araştırmada Kullanılan Yöntemler

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden alan araştırmasından faydalanılmıştır. Veriler, gözlem ve görüşme yapılarak elde edilmiştir. Görüşmelerde kişilerin konuya dair algıları, duyguları ve deneyimleri ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın alan araştırması kısmı boyunca bölge insanının damı nasıl ve niçin kullandığı, damların nasıl düzenlendiği, damı hangi cinsiyetin veya rolün daha aktif kullandığı, damlar arası iletişimlerin nasıl olduğu gözlemlenmiş ve kaynak kişilerle görüşme yapılarak damın işlevsel kullanımı hakkında bilgi toplanmıştır. Kaynak kişilerin Kilis’in yerlisi olmasına dikkat edilmiş, farklı şehirlerde yaşayan ancak şehirde daha önceden dam deneyimi olan Kilis’in yerlisi kaynak kişilerin deneyimlerinden de yararlanılmıştır. . Çalışmada kaynak kişiler metin içinde KK şeklinde numaralandırılmış, kaynakçada demografik özellikleri verilmiştir.

Çalışmanın bilgilerinin toplanması, analizi ve yorumlanmasında bağlam merkezli kuramlardan işlevsel kuramın paradigmalarından yararlanılmıştır.

Bu araştırmayı yapmak ve anlamak için öncelikle kültürün ne olduğunun tam olarak anlaşılması gerekmektedir. Kültürü oluşturan insandır ve kültürü oluştururken insanı etkileyen en önemli güç ise ihtiyaçlarıdır. Kültürle ilgili ilk kapsamlı tanımın Edward B. Taylor'a ait olduğu söylenebilir (Özbudun vd., 2005: 55). Yapılan birçok kültür tanımı vardır. Modern antropoloji çalışmalarının temelini oluşturan Bronislaw Malinowski'nin kültüre bütünsel bir yaklaşım getiren tanımına göre ise insan, ihtiyaçlarının giderilmesi sürecinde ve çevresinde karşılaştığı özel, somut problemleri kültür sayesinde daha iyi çözer. Bir nesnelere, eylemler ve zihniyetler sistemi olan kültür içerisindeki her parça amaca hizmet eden bir araç olarak bulunur. Bu noktadan bakıldığında da Malinowski (1992: 21-22) kültürü, çeşitli unsurları karşılıklı birbirine bağlı, aile, klan, köy, kabile gibi kurumlar halinde örgütlenmiş bir bütün olarak kabul eder.

İşte bu bütünü anlayıp çözümlemek için kültürün kullanılan nesnelere, yapılan eylemler, kişilerin bununla ilgili bakış açısı ve düşünceleri ve bunları gerçekleştirmek için kurdukları örgütleri, sistemleri incelemek gerekmektedir. Malinowski'ye (1992: 22) göre kültür eğitim, toplumsal denetim, ekonomi, bilgi sistemleri, ahlak ve inanç, yaratıcı ve sanatlı biçimleri gibi dinamik açıdan, yani etkinliğin türüne göre ayırt edilebilir bir bütündür. Bu noktada kültürü farklı bir yaklaşımla değerlendiren Bozkurt Güvenç (1985: 113) de kültürün insanla birlikte yaşadığını, geliştiğini ve değiştiğini ama ölümsüz olduğunu belirtir. Bu gelişim ve değişim insan ihtiyaçlarının değişmesi ya da ihtiyacı karşılama şeklinin değişmesiyle meydana gelir. Bu değişimler kültürel birtakım unsurların işlevlerinin azalmasına sebep olabilir. Çalışma esnasına özellikle Malinowski'nin kültür tanımı üzerinden gidilerek folklorun işlevleri bir bağlam mekânı olan damlar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

İşlevsel kuramın önemli temsilcilerinden William Bascom (2010: 72), folklor ve kültür arasındaki ilişkinin belirlenmesinde icra edenlerin rolünün ve folklorun işlevlerinin analizinin çok önemli olduğunu söyler. Malinowski (2016: 114-117) işlevsel teoriyle, insan davranışlarını anlayabilmek için önce insan ihtiyaçlarını bilinmesi gerekliliğini ve bunun karşılığında verilen tepkilerin nasıl kültürel yansımalara dönüştüğünü açıklar. Tam da bu noktada damın kullanımında hangi ihtiyaçların giderildiği üzerinde durmak bölge insanının davranışını anlayabilmek için gereklidir. Malinowski'ye göre belli bir ekonomik düzeni sağlayabilmek temel ihtiyaçları gidebilmek için örgütlenme gerekmektedir. Bu örgütlenmede her unsurun bir işlevi vardır. Dan Ben Amos (2011: 235) işlevi: *"daimî biçimler olarak ifade edilen türlere dinamik bir görünüş katar. Onlar kültürün içinde süreklilik gösteren sözlü biçimler olarak var olduğu gibi, toplumsal ilişkilerde de aktif bir rol oynar"* şeklinde açıklar. Malinowski'ye (1992: 25) göre *"...her etkinlikte teknolojik, hukuksal ya da ayinsel davranışın parçası olarak bir şey kullanılıyor ve bu şey*

herhangi bir ihtiyacın karşılanması için insana yardımcı oluyor.” ise bu işlevdir. Bu noktadan bakıldığında dam ve damda kullanılan nesnelere hem ihtiyaçları karşılayan hem de kültürel olguların oluşması için bir araçtır. Mevsimsel işlerin yapıldığı ve toplanmaların gerçekleştiği bir mekân olma noktasında da ilişkilerde aktif bir işlev yüklenir.

Bascom (2010: 75-77), işlev ve ihtiyacın iç içe değerlendirmesi gerektiğini söyler ve bağlamın yapılan şeyin türünün açıklanmasına yardımcı olduğunu savunur. Mehmet Aça ve Mehmet Ali Yolcu (2017: 51), işlevselcilikle toplumun ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğunu ön plana alınarak oluşturulan kültür sisteminden şu şekilde söz etmektedir: *“Hem Durkheim hem de onu takip eden yapısal işlevselcilere göre toplumun hayatta kalmasına yönelik denge ve uyum, bireyin dışında kalan merkezi bir değerler sisteminin sağlıklı işlemesiyle mümkündür.”* Ziya Gökalp (1980: 27) ise Durkheim’in sosyolojisini şu şekilde değerlendirir: toplumsal olaylar ekonomik olaylara sebep olabildiği gibi, ekonomik olaylar da haliyle toplumsal olaylara sebep olabilir. Bu durumda damları incelerken denge ve uyum içindeki değerler sisteminin nasıl işlediğinin örneklerini görebileceğimiz sürekli tekrar eden ekonomik faaliyetlerin zamanla bir kültür oluşturduğu söylenebilir. Ekonomi, insan hayatında merkezi bir yerdedir, insanlar düzenlerini ekonomik faaliyetlerine göre oluştururlar. Bu durumda kültür ile ekonomi arasında bir etkileşim olması olağandır. Damlarda genel olarak ev içi tüketime –bazen de satmak için- yönelik yapılan kışık erzak hazırlama etkinlikleri buna örnek gösterilebilir. Malinowski’nin (2016: 70-72) yaklaşımıyla eylemler, ekonomi ve iletişim; insanların bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik uygulanan yöntemlerle doğrudan ilişkilidir.

Gündelik yaşamın bir parçası olan damlar, yüzyıllar boyunca Kilis yöresinde ve çevre yörelerde kullanılmaya gelmiştir. Şüphesiz damlar, insanların birtakım ihtiyaçlarına cevap vermiş ve onlara fayda sağlamıştır. İnsanların yaradılış olarak aynı şeylere ihtiyaç duymaları ve aynı bölgeye aynı fiziksel şartlara, dine ve ırka sahip olmaları kolektif bir kültür yaratmıştır. *“Bireyler kendi fiziksel özelliklerinin yanı sıra ait olduğu grubun kültürel özelliklerini de yaşadıkları mekâna, o mekânın kullanım biçimine yansıtırlar.”* (Kanalıcı, 2012: 43). Dolayısıyla oluşan kolektif kültür, birçok şeyi şekillendirdiği gibi konut yapısını ve onun belli ölçütlere göre kullanımını da etkilemiştir.

Kolektif kültürün bir parçası olan dam, ev ve dışarı arasında iletişime kolaylık sağlayarak daha samimi komşuluk ilişkileri ve kültür aktarımı sağlar. Özellikle Kilis şehir merkezinde evlerin birbirine bitişik olması damlar arasındaki etkileşimi daha çok arttırmıştır. Kimi ailelerin damlarına yaptırdıkları herhangi bir değişiklik veya kullanım şekli damın açık bir mekân olması sebebiyle diğer komşuları etkileyebilmekte ve benzerini onlar da yapabilmektedir. Dolayısıyla *“Kent mekânları ve bu mekanlara yüklenen anlamlar toplum ve bireyler arasındaki iletişimin en önemli unsurlarındandır.”* (Erdönmez ve Akı, 2005: 67).

Dam, fiziksel şartların ortaya çıkardığı bir mekândır. Bu mekân süphesiz kültürün şekillenmesinde rol oynamıştır. Kültürel her bir olayın, olgu veya nesnelere birbirinden etkilendiğini düşünürsek bağlam olarak damın da kültürü ne denli etkilemiş olduğunu anlayabiliriz. İnsan ve çevre ilişkisini inceleyen Feray Ünlü (1998: 12-35) kültürü, ihtiyaçların giderilme şeklini etkileyen önemli bir ölçüt olarak tanımlar. Örneğin uyuma, oturma, yıkanma ve yeme şekilleri, kültürden ve dinden etkilenir. İnsanlar akıl yoluyla edindiği bilgileri deneyimleyerek zamanla kültürünü oluşturur, gerçekleşmesi gereken ihtiyaçlara uygun olarak da yaşadıkları mekânı düzenlerler. Kilis yöresi; Şanlıurfa, Mardin, Adana, Gaziantep ve Hatay'da olduğu gibi Anadolu'da damın aktif olarak işlevsel bir sosyal alan olarak kullanıldığı yerlerden biridir. Yöre insanı, ev ekonomisine katkı sağlayarak ihtiyaçlarını en uygun şekilde giderebilmek için bütün imkânları, en faydalı şekilde kullanmaya çalışır. Birbirine yakın şekilde konumlanmış evler nedeniyle Kilis'te damlar, komşular arası ilişkileri pekiştirmektedir. Dam komşular arasında ve sokakla bağ arasında dolayısıyla ev halkı ile kamusal alan arasında bir ara yüzdür. Müge Ö. Özbek'e göre (2007: 166) bina kurgularında avlu, bahçe gibi açık alanlar, sosyal ilişkiler bağlamında, geleneksel yaşam örüntülerinin bir göstergesi olarak güçlü bir fizik mekân anlayışı ile birer ara yüz konumundadır. Bu bağlamda dam sosyal ilişkiler için aynı zamanda kamusal alan ve özel alan arasında bir ara yüzdür.

Teknolojinin, sanayileşmenin, kentleşmenin kısacası yaşam şartlarının değişmesi ihtiyaçları da değiştirmektedir. Öcal Oğuz (2019: 18, 43, 84), "*Paldır Kültür Kentleşmeler*" adlı kitabında konutların değişmesinin kültürü nasıl etkilediği aynı zamanda kültür değişmesinin de konutları nasıl etkilediği hakkında önemli tespitler yapmıştır. Bu tespitleri şöyle özetleyebiliriz: Evlenen herkesin yeni bir eve taşınması, ev sayısının artması ve konut tiplerinin değişmesine sebep olmuştur. Daha büyük metrekarelere sahip yatay yerleşmelerin yerini daha küçük metrekareli, damı, bahçesi, terası, kileri hatta balkonu bile olmayan evler almıştır. Bu değişim giden değerlerin yerine başka değerler koymuştur. Bu noktadan bakıldığında ülke nüfusunun büyük bir kısmı eskiden köyde yaşamaktaydı ve köy nüfusu giderek azalırken şehir nüfusu artmaya başladı. Önceleri ihtiyaçlara yönelik unsurları barındıran bahçesi, damı, kileri, ahır olan bu köy evlerinde yaşayan halk şehre göç edince köydeki alışkanlıklarından imkânları doğrultusunda hemen kopmadı. Yeterli büyüklükte alanı olan evinin önüne küçük bir bahçe yaptı, müstakil evi olanlar damlarını istediği gibi kullanabildi. Sonrasında şehirlerdeki nüfus artışı ile birlikte şehirdeki toprak kıymetli olmaya başladı. Daha çok nüfus daha çok barınacak eve ihtiyaç duyulmasına neden oldu. Alan daraldı ve dar uzun sokaklar bahçe için elverişli olmayınca, bahçenin işlevini de damlar aldı. Damlar bazı yörelerde mutfağın, kilerin, bahçenin, kümes ve ahırın görevini de üstlendi.

Bir şehre dışardan işlevsel bir gözle bakıp gözlemlediğimizde var olan birçok ayrıntının büyük veya küçük bir fayda sağladığını görürüz. "*Bireysel ihtiyaçları çerçevesinde çevreyi düzenleyerek mekân oluşturma eylemi*

sergileyen insanın bu anlamdaki duruşu pragmatik bir yapı sergilemektedir.” (Kahraman, 2014: 75). Kilis'teki damlarda yer alan birçok ayrıntının da kullanıcıları için çeşitli faydalar sağladığı görülür, bunlar aynı zamanda şehrin damlarının birbirine benzeyen özelliğidir. Örneğin Kilis'te damların çoğunda çok amaçlı kullanılan küçük bir oda, asma, çiçek saksıları, minder ve yataklar, yiyecek için kurutmalık örtüler, çamaşır askıları, yatak, çocuk bisikleti, mangal gibi objeler vardır. Benzerleri birçok damda görülmekle birlikte her ailenin ihtiyaçlarına, ekonomik durumuna, damın fiziki şartlarına göre farklı objeler ve farklı kullanımları olabilir.

Damın Kilis halk kültüründe işlevsel olarak kullanımını; damda mevsimsel olarak yapılan işler ile damda gündelik ve geleneksel toplanmalar şeklinde iki temel başlık altında toplayabiliriz.

3. Damda Mevsimsel İşler

Gündelik hayatta yer edinmiş birtakım icraların rahatça gerçekleşmesi için açık alanda uygun mekân gerekebilmektedir. Bu uygun mekân için ise iklim koşulları önemlidir. Dam yazın daha çok kurutma, yemek pişirme, temizlik yapma, toplanma, uyuma, misafir ağırlama, çocukların oyun alanı gibi amaçlarla kullanılırken; kışın yağmursuz zamanlarda çamaşır asma, karla oynama, eşya depolama, çiçek ve bitki yetiştirme, güneşlenme gibi işlevleriyle kullanılır. Kıştan bahara geçerken damda evin temizlik işleri artar çünkü kışın kullanılan halı, soba, yorgan gibi eşyalar damda rahatça yıkanıp temizlenip öyle kaldırılır. Yazdan kışa geçerken ise kışlık erzak hazırlama alanı olarak kullanılır. Kışın ve yazın devam eden bir işlevi de damda çeşitli süs bitkileri ve ev içi kullanım için sebze yetiştirme ayrıca güvercin, tavuk, köpek, koyun vb. hayvanları beslemektir. Kısacası insanlar bu mimari unsurdan, yer ve zamana göre faydalanmaktadır.

Her yıl belli dönemde tekrar eden damdaki işler zamanla geleneksel bir ritüele dönüşür. Bu işler genellikle imece usulüyle komşular, aile üyeleri veya akrabalarla yapılmaktadır. Anne E. Kane (2008: 194) ritüelin toplumun davranışlarını düzenleyen bir reçete olduğunu, dayanışmayı artırdığını ve aynı zamanda mitlerin ve folklorik öğelerin aktarılarak kolektif kültürün devamına katkı sağladığını, söyler. Genel olarak kullanım işlevlerine bakıldığında mutfaktan sonra damın da toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında daha çok bir kadın alanı olarak görüldüğü ve yoğun ve yorucu olan bu alanda kadınlar arasında dayanışmanın söz konusu olduğu görülmektedir.

Ann Oakley'e (1972) göre cinsiyet biyolojik açıdan erkek/kadın ayrımını anlatırken; toplumsal cinsiyet erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır (Vatandaş, 2011: 31). Bu noktadan bakıldığında toplumsal düzenin, kadın ve erkek için birbirinden bütünüyle farklı iki ayrı davranış, düşünüş ve algı dünyası öngördüğü, çevresel şartların ve cinslerin biyolojik farklılıklarının, kadınları daha çok ev merkezli olmaya, fiziksel güç gerektirmeyen iş ve meslek alanlarına yönlendirdiği; erkekleri ise toplumsal yaşama/alana, fiziksel

açından güç gerektiren iş ve meslek alanlarına yönlendirdiği görülür (Vatandaş, 2011: 48) Dam kullanımı her iki cinsin organizmalarının ihtiyaçlarını gidermeye dayalı olarak ve yerel kültür bağlamında şekillenir. Toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ekonomik örgütlenmede kadın, kendisine düşen görevini her yıl belli dönemlerinde damda icra eder. Dolayısıyla da kadın kamusal alana çıkmadan ona verilen toplumsal rollerinin bir kısmını damda icra eder.

Halıların damda mevsimsel olarak yıkanması, yatak yorgan ve yastıkların damda güneşlendirilmesi, ev terliklerinin yıkanması, kışa girmeden sobaların temizlenmesi, yiyecek kurtulması gibi mevsimsel yapılan eve ait işler için dam geniş, havadar, güneşli bir kullanım mekânı sağlar. Bu işler, belli tarihlerde hep benzer şekillerde icra edilir. “*Yazın domates salçası gün vakti [akşam hava kararmaya yakın olan vakit] geldi mi gün pekmezi yapılır. Acur, patlıcan, kabak oyarız sonbahar mevsiminde turşu yaparız. Damda kışa girmeden soba temizliği olur.*” (KK-4). Bu işlerin bir kısmı güç gerektirdiğinden de çoğu zaman yardımlaşarak yani imece usulü yapılır. Bu tarz işler il genelinde ortalama iki haftalık bir süreçte bütün ailelerde, ailenin müsait olma durumuna göre gerçekleşir. Yardımlaşma toplumsal birliktelik ve paylaşım sağlar. İmece usulü; işleri hızlı, kolay ve tecrübelerden faydalanarak daha iyi yapabilmek için başvurulan bir çalışma tekniğidir. İmece usulünün; sözlü kültür aktarımı, bireyler arası iletişim ve samimiyetin artması, gençlerin yetiştirilmesi, gibi olumlu yönde örtük işlevleri de vardır. Açık olarak görülen işlev ise, bir ailenin tek başına üstesinden gelemeyeceği işlerin, çevresinin yardımıyla üstesinde gelmesi ve yapılan işin daha göreceli olarak daha kolay ve eğlenceli bir şekilde gerçekleştirilebilmesidir. Aça ve Yolcu (2017: 52) açık işlevlerin toplumsal yapıların öngörülebilir amaçları ya da görevlerini ortaya koyduğunu, örtük işlevlerin ise, toplumsal yapıların etkinliklerinden doğan beklenmedik ek sonuçları içerdiğini, söyler. İmece usulü çalışmada açık bir şekilde yardımlaşma, işi hızlı yapma söz konusu iken örtük işlevde ise toplumsal dayanışma, kendini güçlü hissetme, eğlenme gibi birçok işlev yer alabilmektedir.

Damda yapılan bir imece usulü işte daha çok muhabbet ve bilgi aktarımı söz konusu olur. Damdaki işler için daha çok komşular, hane halkı ve komşu akrabalar çağrılır. Bu işlere yaşlılar ve küçük çocukları olan kadınlar da katılabilir. Malinowski’ye (2016: 59) göre, “*toplumsal yaşamın özü iş birliğidir.*” Damda yapılan imece usulü işler akşam serinliğiyle gece yarısına çay ve ikramlıklar eşliğinde devam eder. Eğer iş bitmemişse bir sonraki gün aynı şekilde işlem devam eder. Malinowski (1992: 80) grup oluşumunun bir başka genel ilkesinin mekânsal yakınlık ve komşuluk, bununla birlikte toplumsal yaşamın özünün de ortak çalışma olduğunu, söyler. Bu noktada ortak bir çalışma olan imece usulü, komşuları ve yakın akrabaları çağırarak böylece gruba dâhil olarak yalnız olmadığını hissetmek, güç birliği sağlamak ve insan tanımak açısından da kapalı bir işlev görür. İmecelerde özellikle genç kızlar iş öğrenir veya hüner sergilerler. Böylelikle

kadınlar ve genç kızlar topluluk içinde saygınlık kazanmış olurlar. İmece usulü çalışmanın bu tür işlevine KK-12'nin şu sözleri örnek verilebilir: *“Halamgilin üzümünü kesiyorduk, benim de elim hızlıdır. Halamın eltisiğil Kilis'ten gelmişti, kaynanamın hoşuna gitmiş iş tutmam. Güzeldik de o zamanlar, oğluna istediler öyle evlendim.”*

İnsan davranışlarının temeli kendi hayatını kolaylaştırmak ve ihtiyaçlarını gidermek üzerinedir. Malinowski'nin (2016, 73) vurguladığı gibi *“Temel insani ihtiyaçlar, örgütlü davranışla bağlantılıdır”*. İmece usulü çalışmada kişiler hem temel ihtiyaçları karşılama hem de örgütlü davranışla bir arada bulunma ve birbirine destek olma gibi birçok psikolojik ihtiyacını da karşılar. Ekonomik örgütlenmenin zorunluluğundan bahseden Özkul Çobanoğlu'ya (2016: 270-271) göre, en ilkel kültürlerde bile ekonomik örgütlenme kesinlikle gereklidir. Damda kadınlar tarafından yapılan kurutma işlemleri dâhil her türlü işlem ev ekonomisine katkı sağlamak amacıyla yapılan örgütlenmiş kurallı işlemlerdir. Özellikle maddi durumu çok iyi olmayan bölgelerde kadınlar idareli olmak zorundadır ve mutfak masraflarında kendine verilen bütçeyle maksimum fayda sağlayabilmelidir. Bunun için mevsiminde ucuzken gerekli yiyecekleri alıp bozulmamaları için belirli işlemlerden geçirmek, kış gelince yiyecek konusunda rahat etmek için en kullanışlı olanıdır. Ayrıca kışlık sebzeler olsa dahi insanlar yaz sebzelerini özlerler, bu yüzden yazın damda kurutulmuş gıdalara ihtiyaç duyarlar. Emrullah Kanadıkırık (1972:255) da *“Bütün yaz bağ ve bahçelerden toplanan meyve ve sebzelerin kurutulmasında, pekmez yapımında, bastık [pekmezden yapılan geleneksel bir tatlı], pestil, sucuk ve tarhana yapımında, güneş aldığı için, evin en müsait yerleri damlardır”* şeklinde bu durumu ifade eder.

Dam mimari açıdan bakıldığında Kilis halk kültürü içinde günlük yaşamı devam ettirmek için bir mekân olarak evin mimari açıdan eksik kısmını tamamlamaktadır. Mimari anlamda bakıldığında Kilis'teki evler çoğu durumda dam olmadan kültürün her ihtiyacına cevap verememektedir. Bu durumda da kültürel olguların devamı için gerekli olan mekân ihtiyacını dam karşılamaktadır. Dam kullanımında günün belli vakitleri ve yılın belli vakitlerine özgü etkinlikler söz konusudur. Bunları aşağıdaki başlıklar altında inceleyebiliriz:

3.1. Yiyecek Kurutma

Kurutma çeşitli sebze ve meyvelerde bozulmaya neden olan mikroorganizmaların ve kimyasal reaksiyonların durdurulduğu veya yavaşlatıldığı bir işlemdir (Bingöl, 2010: 19). Nemli olmayan bölgelerde kurutmanın neden yaygın olduğu noktasından bakıldığında Özgül Evranuz'a (1998: 7) göre insanların kurutma yapma nedenleri; gıda maddesinin dayanma süresini uzatmak, ürün hacminin küçültülmesi vb. şeklinde sıralanabilir.

Kurutma genellikle ev içi tüketim ihtiyacını karşılamak için yapılırken bir kadın birkaç evin (kendi evi, oğlu, kızı, kardeşlerinin evleri) birden ihtiyacını karşılamak için de kurutma yapabilir. Bazı kadınlar ev

ekonomisine katkı sağlamak ve gelir elde etmek amacıyla kurutma yapmakta, özellikle de salça yapımını meslek edinin tanıdıklarına veya yöresel ürünler pazarına satmaktadır. Malinowski' ye (1992: 85-87) göre, insan yaşamındaki her temel ihtiyaca kültürel bir cevap vardır. İhtiyaçlar ve kültürel cevaplar birbiriyle bağlantılıdır. Lezzetli ve doğal beslenmek isteyen, alıştığı damak tadından vazgeçemeyen, ayrıca ev ekonomisine katkı sağlamak isteyen Kilisli kadınlar birtakım yiyecekleri zamanı geldiğinde toplu miktarda ucuza alarak belirli işlemlerden geçirip kurutarak kış için hazır hale getirir. Her yiyeceğin dama serilmesiyle yapılan kurutma işleminin püf noktaları farklıdır. Yiyeceğin yıkanması, ayıklanması, kesilmesi, karıştırılması, oyulması, kurutulması, saklanması gibi nesilden nesle aktarılması gereken toplumsal bellekte muhafaza edilip aktarılan birçok geleneksel bilgi vardır. "*Geleneksel bilgi belleği insanoğlunun birbirleriyle ve doğayla etkileşimleri sonucunda yaratılmış, aktarılmış ve zenginleştirilerek yaşatılmaya devam etmektedir.*" (Özdemir, 2018: 2). Jan Assmann'a göre toplumsal hafıza biyolojik olarak devredilemediğinden yazı ve dil yoluyla aktarılmaktadır (2001: 49). Bu kurallar Kilis sözlü kültüründe özellikle imece usulü yapılan işler esnasında kadınlar arasında yıllardır aktarıla gelmiştir. Kadınlar birlikte gerçekleştirdiği işlerde hünelerini sergiler, gelenekten öğrendiklerini diğerlerine sözlü kültürle aktarır. Bu noktadan bakıldığında, yazında her ne kadar bütün kültürel ürünlerin anonim olduğu söylene de etkileşime dayalı bilgi ve deneyimler bireysel yaratıcılıkta ortaya çıkıp aktarma ve yaşatma faaliyetleri toplumsal olarak gerçekleşir (Özdemir, 2018: 2). Damda çoğu zaman imece usulü bir arada gerçekleştirilen çeşitli yiyeceklerin kurutulma işlemleri şu şekildedir:

Dama Buğday Serme: Buğdayın iyice kurutulması için geniş serin bir alan gereksinimine uygun bir mekân olarak damlar kullanılmaktadır. (KK-23). Kas gücü gerektiren kısımlarında erkekler de devreye girerek kadınlara yardım eder. Son zamanlarda dama buğday serme geleneği neredeyse yok olmuştur.

Kesme tatlısı: Arzu ve isteğe, üzümün çokluğuna göre yapılır. İçine isteğe bağlı olarak çeşitli baharatlar atılır. Yapımı sırasında dikkatli olunmazsa kesme çok sert olabilir. KK-8, kesme tatlısının nasıl yapılması gerektiği konusunda şu bilgiyi veriyor: "*Pekmezi havuşta iyice kaynatın içine irmik atın sonra dama çıkartın tepsiyeye içine fıstık, ceviz, küncü atarsın tepside olduğu gibi kurutup kesersin*".

Tarhana: Tarhana çorbası Türkiye'de birçok yörede özellikle kışın tüketilen bir çorbadır. Kilis yöresinde yoğrulan tarhana ceviz büyüklüğünde kesilerek kurutulmaktadır. KK-7, tarhananın hazırlanışını ve dama serilişini şöyle anlatıyor: "*Yoğurdu bir tarhana torbasına dökersen, çapıt bir torbadır. Onu bekletirsin içine pişirdiğin döğmeyi koyarsın sonra ikisini bir güzel yoğrursun... ..tarhanayı da ceviz büyüklüğünde kesip üstüne serersin.*"

Küncü: Genel olarak susam olarak bilinen tohumu poğaç, çörek ve çeşitli tatlılarda kullanılan bir bitkidir. Kilisli kadınlar susamı yiyeceklerde

kullanmayı çok severler. Kaynak kişimiz; *“Topladığın küncüyü dama çıkarırsın hepsinin kafası yukarı gelecek şekilde piramit gibi dizersin, bir hafta on gün bekletirsin, onlar kurur ve açılır dama bir şal serersin tepe aşağı silkelersin küncüler dökülür.”* (KK-9) şeklinde kurutma işleminin nasıl yapıldığını aktarmaktadır.

Bastık: Bastık yumuşak yufka gibi bir tatlıdır. Üzüm, incir ve kayısıdan bastık yapılır. Kayısıdan yapılan bastık biraz daha ekşi olur. Çevre yörelerde de benzer şekillerde bastık yapılmaktadır. Kaynak kişimiz bastık yapımını şu şekilde aktarmıştır: *“Bastık yaparken pekmezin içine irmik yerine nişasta koyarsın iyice karıştıktan sonra satıllara [demir kova] koyarsın, dama çarşaf serersin, üzerine dökersin ince ince serersin bu işleme kabı çalmak denir.”* (KK-10).

Salça: Salça yapımı kurutma işlemlerinden en önemlisidir diyebiliriz. Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Hatay salça yapımının en yoğun ve meşhur olduğu illerdir. Yörede yemeklerin çoğuna bol miktarda salça atılması salçanın önemini artırmıştır. Domates ve biber salçaları her kadının kışa girmeden damda yapması veya yapandan satın alarak temin etmesi gerektiği düşünülen ana besin kaynaklarından. Kaynak kişimiz KK-2 salça yapımını şu şekilde anlatmıştır:

“Doğranmış domatesler ağız kapalı tuzlanış bir gün bekletiyorsun, yoğurup süzgeçten geçiriyorsun, etini çekirdeğini atıyorsun, kaynatıp tepsilere döküp dama götürüyorsun. İki saatte bir gidip karıştırıyorsun yoksa çok kara olur. Biber salçası ise bizirini [tohum] çıkartıp parçalayıp damda suyu çıkana kadar bekletiyorsun, sonra damda et makinesinde çektiriyorsun, sonra yine tepsilere koyup damda bekletiyorsun, katılaştıncaya içine biraz salça ilacı derler turşuya da atılır, ondan atarsın bozulmasın diye.” (KK-2).

Sebze Kurutma: Kurutarak saklama işlemi kilo bakımından da ürünü hafiflettiği için daha kullanışlı bir yiyecek muhafaza etme yöntemidir. Kurutulan bu sebzeler kış boyunca mutfakta kültüre özgü çeşitli yemekler için kullanılır. Damda bamya, patlıcan, biber, nane, soğan vb. sebzeler ipe dizilerek veya temiz bir kumaş üzerinde kurtulur (KK-3). *“Yazlık sebzelerin bazısını oyup bazısını kesip ipe dizip kuruturuz. ...Damda bahçedeki gibi toz da gelmez, hayvan da gelmez, yüksektir. Damda kurutma temiz olur. Sonra hepsi mutfaka sığmaz kış boyunca bittikçe damdaki odunluğa çıkar alırız”* (KK-7). Nemli olmayan Kilis iklimi sebzeleri kurutmak için uygundur.

Anadolu'nun hemen hemen her yerinde kış hazırlıkları imece usulü yapılır (Kara, 2016: 377). Kilis'te geçmiş zamanlarda kadınlar uzaktan tanıdıkları kadınların dahi işine yardıma giderken şu anda ancak birinci dereceden yakın akrabalarının işlerine yardım amacıyla gidiyorlar. Bunun sebebi insanın bireyselleşmesi, kadınların sosyalleşmek için farklı ortamlar bulabiliyor olması olabilir. Çalışma esnasında katılımlı gözlemlerden elde edilen bilgilere göre kadınlar imece usulü iş yaparken, *“hangi sebzelerin daha güzel, iyisi nereden ne alınır, en iyi kurutma nasıl olur, geçen seneki yapılan*

kışlık malzemeye şimdikininki farkı nedir, falanca şöyle bir işlem uygulamış daha güzel olmuş” gibi işle alakalı konulardan bahseder. İşin dışında tabii ki günlük hayatla ilgili tecrübeler, yaşanmışlıklar, sıkıntılar vb. çeşitli bilgi aktarımları yapılır, çevredeki tanıdık ve akrabalarla ilgili ve etrafta olan bitenle ilgili haberler verilir. “Ağustos ayı geldi mi damda biber ve domates salçamızı yaparız. Eylül ayında üzümlerimiz olur üzüm pekmezi yaparız. İmece usulü yaparız kışlık evimiz için satmak için yapanlarda var. ...Kadınlar toplanırlar her gün birinin sebzeleri oyulur ve asılır.” (KK-1) İş için genellikle genç ve orta yaşlılar çağırılır, yaşlı kadınlar genellikle iş yapmaz ancak kültürel belleklerinde yer alan kültüre dair tecrübelerini oradakilere aktararak kültürel sürekliliğe katkıda bulunurlar. Bununla birlikte özellikle de genç kızlara, yeni gelinlere işleri nasıl yapacakları öğretilir. Bu bağlam içerisinde Bascom’un vurgu yaptığı folklorun üçüncü işlev olan “eğitim işlevi” söz konusudur (2010: 70-71). İmece usulü yapılan işlerde sadece eğitim söz konusu değildir, kadınlar beraber güzel vakit geçirmekte, aynı zamanda da yeni yetişen kız çocukları, aileye yeni gelen gelinler bu ortamda işleri ve toplumsal davranışları gözlemleyerek öğrenmiş olurlar. Dolayısıyla bu icralar sayesinde hem topluma ait kültürel bellek aktarılmakta hem de kuşaklar boyu eğitim söz konusu olmaktadır.

Kurutmalıkları güzel olan kadın iş sonunda diğer kadınlardan takdir toplar. Kurutması kötü olan kadın ise eleştirilir ve kurutma işlemi esnasında yapılan bir hata var ise bu dilden dile dolaşır ve kadınlar birbirini uyarır. Özdemir (2018: 9), geleneğin ustaları veya temsilcilerinin, ilgili geleneksel bilgi ve deneyim belleğini toplum adına yaşattıkları için saygı gördüklerini, söyler. İmece usulü damda yapılan işlerde de öğrendiklerini ve yeteneğini en doğru şekliyle noksansız icra eden kadınlar işin sonunda psikolojik olarak tatmin olurlar ve diğer kadınlar arasında saygınlık kazanırlar. Bu da yapılan işlerin örtük işlevidir. Özel alanda kapalı kalmış olan ev hanımları, çalışan kadınların işyerlerinde sağladıkları işinde başarı gösterme, yakın çevrelerine kendini ispatlama ve saygınlık kazanma gibi ihtiyaçlarını, evlerinin damlarında yaptıkları işleriyle dışarıya sergileyerek giderme fırsatı bulurlar. Aynı zamanda toplumun ilişkilerle ilgili kurallarına uyarak da bir diğer işlev olan toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmuş olurlar.

İnsanın ihtiyaçları, yaşadığı çevreden, gelişen teknolojiye ve değişimden etkilenmektedir. Yüzyıllardır devam eden ve gelenekselleşen bu yiyeceklerin bazılarının üretiminde ve tüketiminde yavaş yavaş azalmalar meydana gelmektedir. “Bizim komşu eskiden damda pekmez eder satarıdı şimdi artık markette daha ucuz diye kimse almıyor o da bıraktı.” (KK-17). Firmaların fabrikalarda ürün yelpazesini genişletmesi ve seri üretimin artması, el yapımı ürünlere göre çok daha ekonomik ve dayanıklı olması birçok ürünün hazır gıdalar şeklinde marketlerden alınmasına sebep olmuştur. KK-16, biraz da bu durumdan yakınlıkla şunları söylüyor: “Eskiden bastık, kesme, sucuk yaptım mı bizim çocuklar nasıl sevinirdi. Geçen gün toruna bastık yedirim dedim o kadar zorladım yemedi anca bakkaldan gereksiz şeyler yesinler...” Bazı kaynak kişilerimiz eskiden küncüyü damda

kurutup yaptıklarını şimdilerde hiç uğraşmadıklarını, bunları marketten daha ucuza satın aldıklarını belirtmişlerdir (KK-15, KK-18, KK-13). Küreselleşmeyle beraber yaşam tarzlarının değişmesi insanların yemek kültürünü de değiştirmiş. Yeni nesil geleneksel yiyecekleri beğenmemeye başlamıştır. “*Geline tarhana göndericim komşudan satın alıp, [ama] gelin kimse yemiyor artık,*” diyen KK-19, bu değişmeyi açıkça vurgulamaktadır.

3.2. Halı Yıkama

Toprak olmayan damlar, geniş ve düz bir alan olması sebebiyle halı yıkamak için uygun bir ortamdır. Kış boyunca kullanılıp kirlenen halılar, havaların ısınmasıyla yerini ince halılara veya kilimlere bırakır. Halılar, kirli bir şekilde kaldırılmaz, damda yıkanıp kaldırılır. Yazlık halılar ise yine havalar soğumadan damda yıkanılır. Yıkama işlemi için su, aşağı daireden hortumla temin edilir ya da damda bu işler için yapılmış çeşme varsa o kullanılır. Halı yıkama, su ve köpükle oynama fırsatı yakaladıkları için genellikle çocukların da sevdiği bir iştir. KK-27 geçmişi hatırlayarak şunları söylemektedir: “*Küçükken, anneler halı yıkarken hortumu alıp herkesi ıslatırdım bir de en sonda halının suyu çıksın diye tepelerdik, zıplardım düşmemeye çalışmak denge oyunu gibi olurdu.*” Yıkanan halılar kurumak üzere damın uygun yerlerine serilir. Kuruyuncaya kadar da sürekli düşmemesi ve kirlenmemesi için kontrol edilir. Halı yıkama işi halıların çokluğuna göre evin kadınları tarafından ya da varsa en yakın akrabalarından veya ağır halıları taşımak için erkeklerden yardım alınarak yapılır.

Damda sadece halı yıkanmaz, tozlanan halı ve kilimler de silkelenir. Kimi zaman da bu işlem etrafta çok fazla toza neden olacağı için yakın komşular arasında soruna yol açar. Kaynak kişimiz bu durumu, “*Yaza girerken yün yuğarız, halı yıkarız. Yüksek damlar halılarını silkelerken alçak damlara toz gelir bu yüzden kavga çıkar.*” (KK-3) şeklinde aktarmıştır. Son dönemlerde damda yıkamanın tercih edilmediği, oto yıkama veya halı yıkama şirketlerinin halıları alıp yıkayıp getirdiği görülmektedir. Sanayileşme, bir işte profesyonelleşme, meslek dallarının çeşitlenmesi ile birlikte bu ihtiyaç farklı şekillerde karşılanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla ihtiyaçlar aynı olsa da bu ihtiyaçlara verilen cevaplar değişebilmektedir. Temizlik ihtiyacı devam etmektedir fakat bu ihtiyacı gidermenin şekli değişmiştir. Bu şartlarda da damlar “halı yıkanan mekân” olma ve halı yıkanırkenki sosyal ilişkilerle ilgili işlevini yitirmeye başlamıştır.

3.3. Yiyecek Saklama

Çeşitli şekillerde damda kurutulan meyve ve sebzeler, bidonlara kurulan turşular, uzun zamanda tüketmek üzere yapılan ekmekler, salçalar ve diğer ürünler kilerde, odunlukta veya evin damı yoksa içinde bozulmayacak uygun bir alanda saklanır. Kilis’te bir odanın tek bir fonksiyonu olmaz her oda, dam da dâhil olmak üzere, herhangi bir ihtiyacı karşılamaya yönelik uygun duruma getirilir. Alga’nın (2005: 127) vurguladığı gibi konuttaki mekânlarda her oda birden fazla işlevi yerine getirerek kullanıcıyla uygun şekilde farklı hizmetler verebilmektedir.

Odaların hangi işlevde kullanacağı ise aile tipleri ve ihtiyaçlara göre belirlenmektedir. Kilis'te şehir merkezinde bulunan evlerin damlarının çoğunda kiler odası veya odunluk diyebileceğimiz küçük bir odacık bulunur. Bu alanda genellikle turşu, kuru bakliyatı, kurtulmuş sebzeler, ekmeğin gibi stok yapılan, kurutulan, kolay bozulmayan gıdalar bulundurulur.

3.4. Çeşitli Yiyecekleri Hazırlama

Yemek kültürü, her toplulukta farklı şekillerde olan hammaddeye ulaşmadan sofraya gelene kadar meydana gelen uzun bir süreç sonucunda oluşan karmaşık örgütsel bir yapıdır. *“Yemek kültürü bir toplumda yiyeceğin üretiminden tüketimine kadar izlediği süreç ve bu sürece bağlı olarak ortaya çıkan maddi, manevi kültürel öğelerin oluşturduğu önemli bir kültürel sistemdir.”* (Şahin, 2003: 2) Bazı zor yemeklerin ve toplu gelen misafirler için hazırlanacak olan büyük miktarda yemeklerin yapılmasında evin mutfağı yeterli gelmemekte ya da damda yapmanın daha rahat olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, evin hanımı hava almak, yemeği yapılacak ürünleri ayıklarken veya doğrarken dışarıyı izlemek amacıyla da dama çıkarabilir. Evin mutfağı kapalı bir alan olduğundan koku yaratacak özellikle kızartma türü yiyecekler de genellikle damda hazırlanır. KK-5'in ifadesiyle, özellikle kışın ocaklık denilen dama ait odada ev içinde koku oluşturabilecek kızarmış balık gibi yiyecekler hazırlanır. Damda en çok et ve balık pişirilir, mangal yapılır. Erkekler, bazen akşamları toplanıp damda çiğ köfte de yoğurur. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında bakıldığında erkeklerin yiyeceklerle ilgili olarak bu mekânı kullanması genellikle sadece çiğ köfte yoğurma ve mangal yapma işleminde görülür. Damda kadınlar uçayak denilen bir demir aletin içinde ateş yakıp üstüne sac koyarak, sac üzerinde börek ve ekmeğin yaparlar.

Kilis'te genellikle aile bağları güçlüdür ve akrabalar birbirleriyle sık iletişim halindedir. Bu durum da davetlerde, kalabalık yemekli toplantılarda ikramların genellikle yöresel, yapımı zor yemeklerden tercih edilmesine neden olur ve yemek hazırlığı için büyük kazanlara ve geniş alana ihtiyaç duyulur. Evin mutfağının yetersiz kalması durumunda daha rahat hareket edebilmek için veya mutfağın kirlenmemesi için kadınlar yemek hazırlamaya dama çıkmaktadır. KK-3, damda hangi yemeklerin yapıldığını şöyle ifade etmektedir: *“Damda ateşte yemek pişirilir, düğün yemeği kazanlarda damda pişirilir, genelde türlü pilav ve ayran çorbası yapılır.”*

Akrabalarla bir araya gelme olgusu işlevsel teorinin töreleri, kuralları destekleme özelliği ile örtüşmektedir. Yemek hazırlama ise temel ihtiyaçların karşılanmasında beslenmeye denk gelmektedir. Bu durumda bir icranın birden fazla işlevi olabilmektedir hem psikolojik hem de biyolojik olarak ihtiyaç giderilir. Psikolojik ihtiyaçları genellikle kişinin farkında olmadan örtük olarak karşılar. Dolayısıyla *“Bir folklor unsuru birden fazla işleve sahip olabilir.”* (Çobanoğlu, 2016: 225-226).

3.5. Ekmek Yapımı

İnsanların birçoğu köyden kente taşındıklarında eski yeme alışkanlıklarını devam ettirmek isterler. Damak tadı kolay değişen bir olgu değildir. Genellikle kalabalık nüfuslu aileler, daha ekonomik olduğundan ekmeklerini evde yapmayı tercih ederler. Damda yapılan işler ev ekonomisine katkı da sağlamaktadır. Bir ailenin yaklaşık iki aylık ekmek ihtiyacını karşılayabilecek şekilde ortalama dört kadının beraber çalışmasıyla olduğundan imeceyi gerektirecek bir diğer kültürel olgu da ekmek yapımıdır. Özellikle kalabalık aileler kişi sayısına göre ekmek yaptıklarından bu işlem uzun sürebilmektedir. Bu da damda uzun süre vakit geçirmeyi gerektirmektedir. KK-22, bu sıkıntılı durumu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Görümcemgilin ekmeğini yapmaktan usandım. Yedi horanta cocuğu var; sabahten akşemeçe süror onun ekmeği.”*

Ekmek yapımı bir icradır. Dilin etkileşimsel işleviyle görerek, gözleyerek öğrenilir. Anneden kıza öğretilerek aktarılır. Kadınların bir araya gelmesi ve bu birlik sayesinde ortaya çıkan bir ürün vardır. Ekmek yapımı kadınların birbirine yardım etmesiyle aralarında bir bağ oluşturur ve kadınların kendisini bir gruba dâhil olmasını, kendisini iyi hissetmesini, maharetlerini göstermesini, beğeni toplamasını sağlar.

4. Damda Toplanmalar

Mevsimsel işlerden sonra damın kullanımında diğer bir başlık da damda toplanmalardır. Bu toplanmalar gündelik veya törensel amaçlı olabilir. Dam gün boyu duvarları ısınan evlerden daha serin olur. Bu yüzden yaz akşamları damda oturmak, sigara, çay, kahve içmek, meyve, çerez ve yemek yemek yazın temel ihtiyaçları arasında yer alır. Damda toplanmanın en büyük sebebi, Kilis ilinin bulunduğu coğrafya ve iklim dikkate alındığında, damın evin odalarına göre daha geniş ve serin oluşudur. Evinde misafir ağırlamayı seven ve misafir konusunda kalabalığı seven Kilis halkı için damda toplanmak tercih sebebidir. Ayrıca, dam, eve göre daha kolay temizlendiği için de toplanma yeri olarak tercih edilmektedir.

Yazın ikinci vakti dam hortumla yıkanır. Buna “dam açma” denir. Bu gereklilik şöyle ifade edilmiştir: *“Damda yemek yiyon, çamaşır asıyon, oturuyon, her gün yıkaman lazım ama kullanmıycısan yıkamazsın, yıkayınca bir yandan çiçeklerini sulan, hem dam da serinlemiş olur, minderlerin kilimlerin pislenmez.”* (KK-18). Dama kilimler, minderler serilir ve dam kullanıma hazır hale getirilir.

Kilis'te damlar genellikle dip dibedir. Arada yalnızca bir duvar bulunur. Bu da iletişimi arttırır. Damların dip dibe olması, bazen de komşular arası sorunlara neden olur.

Damda toplanmaya toplumsal cinsiyet noktasında bakıldığında, amaca göre sadece kadın, sadece erkek, gençler veya karma şeklinde olabilir. Kişi sayısına göre, evdeki odalara alternatif bir mekân gibi kullanılır. Burada kimin damda oturacağını kalabalık olma durumu veya hangi mekânın daha işlevsel olduğu durumu belirlemektedir. Konuyla ilgili bir yaşantı örneğini

kaynak kişimiz KK-21 şu şekilde aktarmıştır: *“Halamgile uğramıştık eniştem arkadaşlarıyla damda oturuyordu. Annem, yengem, halam ve kız kardeşim aşağıda, evde, oturduk. Babam ve erkek kardeşimin yukarı dama çıktılar seslerini duyuyorduk heyecanlı heyecanlı siyaset konuşuyorlardı.”*

Damda oturma düzenini dahi her şey belli bir plan çerçevesindedir. Evin sahibi merkezi konuma sahip bir alanda, misafirler ise ev sahibinin sağında ve solunda olmak üzere eşit mesafede otururlar. Bu durum hemen hemen her evin oturma salonunda gerçekleşebilecek bir durumdur. Özellikle de gelen misafirlere hizmet veren kişinin rahatça mekâna girip çıkabileceği yere konumlanması önemlidir. Bu durumun önemini KK-25 şöyle ifade etmektedir: *“Bir keresinde ge kızken damda yemek yiyorduk, kapıdan yırak [uzak] çıkması en zor yere oturmıştum. Anam herkesin içinde bana bağırıktı.”*

Gün boyu kapalı meknda, evde bunalan kadınlar, işyerinde yorulan erkekler için damda serin serin oturmak haz verici bir durumdur. Minder sayısı arttırılarak yeni gelen kişi için oturacak yer oluşturmak da evdeki ortamdaki daha kolaydır. Damda çok özel konular haricinde her konu konuşulabilir çünkü konuşulanların yan damlardan duyabilmesi çok kolaydır. Damların nispeten özel alan ve kamusal alan arasında kalan bir ara alan olması sebebiyle özel konular konuşulmamaya dikkat edilir.

Damlar aynı zamanda bayram ziyareti, nişan, doğum günü, kına, gün gibi geleneksel toplanmalar için de işlevsel bir mekân olarak kullanılmaktadır.

4.1. Damda Yemek

Yemek yeme; her kültürde belli kurallar ve ritüeller etrafında gerçekleşen bir eylemdir, fiziksel ihtiyaçları karşılamanın dışında örtük olarak birçok şeyi de sembolize eder. Bahaddin Ögel (1982: 16) yemek yemenin toplumda bir düzen ve disiplin sağlarken aynı zamanda bir sembol özelliği taşıdığını ifade ederek yemeğin bu yönüne vurgu yapmaktadır. İnsanın beslenme ihtiyacından doğan yemek kültürü bütün kültürde en başta yer almaktadır. *“Tarihin başından beri yeme eylemi içinde kesintisiz var olan insanoğlunun ihtiyaçlarına cevap veren besin üretimini sonucu olarak mutfak kültürü, kültür ve geleneğin her zaman en uzun süre ayakta kalan bölümünü oluşturmuştur”* (şahin, 2014: 334). Akşam yemekleri, havalar ısınınca damda yenmeye başlar. Çünkü *“Damda açık havada yemek yemesi daha güzel olur, damda benim iştahım açılır”* (KK-14). Gündüz damlar sıcak olduğundan oturmak ve yemek için tercih edilmez. Evde yapılan yemekler çocuklar yardımıyla yukarıya taşınır. Damda masa kullanımı genellikle olmaz, yere *nuşamba* (plastik örtü) denilen sofralar serilir. Bu sofralar rulo halinde katlanarak yemek sonrasında aşağıya indirilir. Açık havada yemek yemenin, evde yemekten çok daha keyifli olduğu söylenmektedir. Bu yüzden akşam yemekleri damda yenir. Akabinde hemen dama çay getirilir, damda çaylar hafif esen rzēarla içilir. KK-20, damda çay içmenin keyfini şöyle açıklıyor: *“Benim kocam ayı çok sıcak sever, dama çıkarınca çay soğuyor diye dama kk tp çıkarıyoruz.”* aydan sonra ise yaz ayı olduğu için öncelikle

serinlik verecek kavun, karpuz ve çeşitli meyvelerin servisi başlar bu yiyeceklerin servisi evin kadınları ve kızları tarafından yapılır.

Sarah Sceats'e (2000: 93) göre yemek yemek sadece bedenin ihtiyaçlarını karşılamaz. Yemek sembolik özelliklerde taşır bunlar; politik, psikolojik, sosyal olarak da önem taşır. Yemek varlık ve hüner sergileme, aynı zamanda sevgi ve saygı gösterme aracıdır. Kilis'te akrabalık ilişkilerine çok önem verilir. Akrabalar bir araya geldiklerinde yaptıkları "güzel" ve "zengin" yemeklerle akrabalığın önemini bir kez daha vurgularlar. Kilis'teki birçok aile, "çat kapı" misafir kabul eder ve ellerindeki bütün imkânlarını misafirine sunmaya çalışır. Bu misafire verilen kıymeti göstermektedir. Aynı zamanda iyi yiyecekler sunmak kişi için de saygınlık göstergesidir.

Dam, eve yemek için çağrılan misafir sayısının arttırılabilmesini ve mutfakta yapılamayacak yemeklerin yapılabilmesine imkân verir. Böylelikle kalabalık yemek davetleri sayesinde beraberlik ve sosyalleşme sağlanır. Misafir ağırlamak, ikramlar, "*Sadece fizyolojik ihtiyaç değil sosyal ihtiyacı da giderilmesi için hazırlanmış bir araç özelliği taşımaktadır.*" (Abdurrezzak, 2014: 5) Özellikle ramazan aylarında iftarlarda bu durum daha çok hissedilmektedir. Ramazan ayında bütün damlar aynı saatte hareketli olur. Akşam yemeklerinde damlar, yan komşularıyla yemeklerini paylaşırlar.

4.2. Damda Uyuma

Çevre ve insan anatomisi arasında etkileşim vardır. Kültürel vazifeler bu etkileşim dâhilinde gerçekleşir. Temel ihtiyaçların hepsi aynı yoğunlukta kültüre bağımlı değildir (Malinowski, 2016:76). Uyumak, organizmanın enerji sağlayabilmesi için en temel ihtiyaçlardandır. Uyuma işlemi insanlar daha havadar ve bol oksijenli bir alanda yapmak isterler, bu yüzden özellikle sıcak havalarda uyumak için damı kullanırlar. Gece geç vakte kadar damda oturanlar, damın serinliğini bırakıp aşağıda daha sıcak bir ortamda uyumak istemezler (KK-3). Yıldızları seyrederek damda uyumak, imkânı olan çoğu kişinin tercihidir. Sabah erkenden güneş geldiği için şehir halkı damda uyuyacağı alanı damın duvarlarının gölge yapacağı alana göre seçer. Eğer damının gölge yapacak bir duvarı yoksa o zaman uygun yerlere direkler konulup "cibindirik" (cibinlik) kurulur. Cibindirik sayesinde hem güneşten hem de sineklerden korunulur (KK-6; KK-11; KK-12).

Dam, özellikle gece açık havada sözlü kültüre ait anlatıları da hatırlatan, destekleyen, tekrar ettiren bir bağlama sahiptir. "*Küçükken nenem bir yıldız kaydığına birinin öldüğünü söylerdi*" (KK-26). Diğer kaynak kişimizin konu hakkında yaşanmışlığı ise şu şekildedir: "*Küçükken damda uyumadan önce kuzenlerimle yıldız kaymalarını yakalamak için gökyüzüne bakardık...*" (KK-28).

4.3. Damda Geleneksel Toplanmalar

Kilis kültüründe geleneklerin icra edilmesine çok önem verilir. Geleneğini yadsıyan ve gerçekleştirmeyenler hakkında dedikodu yapılır. Bu nedenlerle Kilis halkı elinden geldiğince imkânlarını zorlayarak da olsa geleneğini yerine getirmeye çalışır. Böylelikle toplumsal değerleri yaşatmış

olur ve bununla itibar sağlayarak psikolojik olarak kendini olumlular. Bu durum, Bascom'a (2010: 72), göre folklorun ikinci işlevi olan toplumsal değerlere destek olmaya denk gelmektedir.

Doğum günü, kız isteme, bebek hayırlama, gün, nişan vb. geleneksel toplanmaların damda yapılabildiği görülmektedir. Damın yapısı, düzeni, evin çevresi gibi etmenler bu tarz etkinliklerin damda yapılması hususunda etkilidir.

"Nişanımla düğünüm arasında az zaman olduğundan büyük nişan yapıp salon kiralamak istemedik. Kayınbabamgilin çok büyük, mermer taşlı bir damı var, orda yapalım dediler, olur dedim. Dama seyyar ışık döşediler, komşulardan sandalye aldılar, dama masa taşıdılar. Ses sistemini de taşıdılar" (KK-15).

Kilis'te yazın çok fazla düğün, nişan, söz vb. merasimlerin olması sebebiyle, kimileri boş salon bulamadığı için kimileri ekonomik yetersizlikten damda kutlama yapabilir. Bu durum yıllardır süregeldiğinden ve komşuluk ilişkileri de iyi olduğundan, etkinlikleri icrası esnasında çıkan sesi kimse şikâyet etmez. Etkinlikler genelde gece 23.00-24.00 gibi biter. Bu etkinlikler Kilis yöresinin her kesiminde bu şekilde olmayabilir. Beverly Stoeltje (2005: 162); düğün, sünnet, cenaze, doğum günü, yeni yıl kutlamaları, dini bayram yemekleri gibi geleneksel etkinliklerin kültürün devamlılığında önemli bir yere sahip olduğunu ve kişilerin grup kimliğini doğrulamasının, aynı zamanda kişinin geleneği de özümsemesini sağladığını söyler.

Sonuç

Dam, mevcut hayat şartlarına göre birtakım etkinlikleri rahatça yapabilmek adına iklimin de el vermesiyle kullanılan geleneksel mimari yapının bir unsurudur. Damlı evler özellikle şehirlerde bahçeli evlerden apartmanlara geçişte bir ara evre, ara yüz olmuştur ve dam insanlara birçok durumda daha rahat bir ortam sağlamıştır. Damlar özellikle kadınlar için kamusal alanla özel alan arasında bir ara yüz olmuş, sosyal ilişkilerini devam ettirmesi ve belirli işlerde kolaylık sağlamanın yanında imece usulü yapılan işlerle takdir ve saygınlık kazanma konusunda onlara fırsat vermiştir. Böylelikle gözlemediğimiz her kültürel oluşumun ve icranın sebepsiz olmadığını en küçük ayrıntının bile işlevsel teori ışığında incelendiğinde bir ihtiyaca karşılık geldiği görülmüştür.

Geniş ailelerin çekirdek ailelere dönüşmesi, akrabaların git gide birbirinden uzaklaşması, kiracı olayının artması, dede ve ninelerin ayrı evde yaşaması, kuşaklar arası iletişimi azaltmış, geleneksel değerlerin korunmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Ailelerin küçülerek çekirdek aile yapısının artması dam kullanımını özellikle damda toplanmaları da etkilemiştir.

Bununla birlikte evlerde yaygın şekilde klima kullanılması, çatının yalıtım sağlayan kullanışlı bir alternatif olması, damın günlük olarak temizlik istemesi, damda hazırlanan ürünlerin daha ucuza hazır olarak temin ediliyor

olması, halı yıkama şirketlerinin varlığı gibi çeşitli sebeplerle dama olan ihtiyaç ortadan kalkmaya başlamıştır. Kısaca yaşam şartlarının değişmesi kültürü değiştirmektedir.

Somut olmayan kültürel mirasın mekânı hakkında Oğuz (2009: 97), mekânını yitirmiş olan kültürlerin eski bağlamlarında üretim sağlamanın imkânının ve de gereğinin olmadığını, ifade eder. Folkloru sürekli akan bir nehir gibi görür ve bir folklor ürününü incelemeyi o nehirden bir bardak su alıp tahlil etmeye benzetir. Burada söz konusu ürünün her zaman aynı olamayacağını, kültürü değiştiren dinamiklerin göz önünde bulundurulması öngörülmektedir. Kilis örneğinde de görüldüğü üzere günümüzde büyük balkonlu ve klimalı evler artarak damın bazı işlevlerini üstlenmektedir.

Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgesinde köylerde zaten dam kullanımı vardı. Ancak şehir hayatında bahçeli ev imkânı kalmayıp evler iki veya üç katlı yapılara dönüşünce bir “geçiş” aşaması olarak kent yaşamı içerisinde hem alışık olunan dam kültürünün devamı olarak hem de bahçenin yerine alternatif olarak damlar kullanılmaya başlandı. Tek katlı evler ve sonrasında iki veya üç katlı evlerin damlarının kullanımı devam etmektedir. Ancak yapılardaki kat sayısı yükseldikçe aynı zamanda aynı binadaki dairelerde oturanlar aile ve yakın akrabalarından yabancılara doğru dönüştükçe dam kullanımı da tamamen ortadan kalkmaya başladı. Görünen o ki, gittikçe azalan bu kültürel olgu, kent mimarisi içerisinde yerini başka kullanım alanlarına bırakacak ya da işlevsel olarak burada gerçekleşen kültürel yaşam dönüşerek veya yok olarak kendini tamamlayacaktır.

İnsanların belli temel ihtiyaçlarını devam ettirebilmek için mekânlara ihtiyacı vardır. Mimari anlamda bakıldığında Kilis'teki evler kültürün ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap verememektedir. Bu durumda da kültürel olguların devamı için gerekli olan mekân ihtiyacını dam karşılamakta, bir mekân olarak evin eksik kısmını tamamlamaktadır Bu durumda özellikle kent mimarisi ile uğraşanların günlük hayattaki bu ihtiyaçlara yönelik olarak yaşam alanları/evler tasarımları gerekmektedir.

Bireylerin özüne dönük üretici geçmişini unutmaması evin damında kendine doğal bir ortam sağlaması orada sebze ve meyve yetiştirebilmesi yöresel yiyeceklerini yapması, misafirini rahatça ağırlayabilmesi, imece usulü işleri birlikte yapabilmesi -araştırma sonuçlarımızdan yola çıkarak söyleyebiliriz ki- kişileri daha mutlu edebilir. Geleceğe yönelik planlamalar yapılırken küçük ve bireysel çıkarlar dâhilinde değil daha düzenli ve gerek dam kültürünün gerekse geleneğin diğer özelliklerinin işlevsel yanları alınarak eğitilmiş ellerden geçirilmiş sistemli mimarî ve çevresel düzenlemeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak, A. (2014). İşlevsel teori bağlamında yemek kültürünün iletişimsel yönü. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(11), 1-16.
- Aça, M. - Yolcu, M. A. (2017). Folklorla örtük ve bozuk işlevi. *Folklor/Edebiyat*, 23 (90), 47-58.
- Alga, R. (2005). *Yaşam döngüsüne bağlı olarak konut tasarımını etkileyen faktörler*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel bellek eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (Çev.: A. Tekin), İstanbul: Ayrıntı.
- Bascom, W.R. (2010). Folklorun dört işlevi. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, (Ed.: M. Ö. Oğuz - S. Gürçayır), Ankara: Geleneksel.
- Ben-Amos, D. (2011). Halkbilimi öğreniminde tür kavramının konumu. (Çev.: M. Kurtuluş), *Millî Folklor*, S. 91, 226-243.
- Bingöl, G. (2010). *Gıda işlemede kurutma teknolojilerinin temel ilkeleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kısaltılmış Doktora Tezi.
- Büyükçam, S. - Zorlu, T. (2018). Güneydoğu Anadolu Bölgesi geleneksel konutlarında mahremiyet. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 8(2), 422-436.
- Çobanoğlu, Ö. (2016). *Halk bilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ.
- Erdönmez, M. - Akı, A. (2005). Açık kamusal kent mekânlarının toplum ilişkilerindeki etkileri. *YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, 1(1), 67-87.
- Evranoz, Ö. (1998). *Gıda mühendisliği tasarımı ders notları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü.
- Gökalp, Z. (1980). *Makaleler IX: Tarihi maddecilik ve içtimai mefkurecilik*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Güvenç, B. (1985). *Kültür konusu ve sorunlarımız*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İncili, Ö. F. - Akdemir, İ. O. (2016). İklimin konut kültürü üzerine yansımaları: Tarihi Kilis evleri örneği. *Elâzığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 1-11.
- Kahraman, M. D. (2014). İnsan ihtiyaçları ve mekânsal elverişlilik kavramları perspektifinde yaşanılabilirlik olgusu ve mekânsal kalite. *TMMOB Dergisi*, 2(24), 74-84.
- Kanadıkırık, E. (1972). Maraş'ta konut tipleri. *AÜDTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, (5-6), 253-281.
- Kanalıcı, K. A. (2012). *Geleneksel Gaziantep evleri yapı üretimi analizi*. Lefkoşa: Lefkoşa Yakın Doğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kane, A. E. (2008). Sosyal teoride kültürün merkeziliği: Weber ve Durkheim'den temel ipuçları. *Sosyal Teori ve Sosyoloji*, (Ed.: S. P. Turner), İstanbul: Küre.
- Kara, M. A. (2016). Toplumsal dayanışma kavramı temelinde imece kültürü: Tirebolu-Doğankent yöresi örneği. *International Journal of Social Science*, (53), 377-386.

- Karademir, D. (2020). *Kilis'in beşeri ve ekonomik coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Korkmaz, E. - Akdemir, Z. M. (2015). Kemaliye ve çevre yerleşmelerinde yer alan geleneksel konutlarda yerel bilgi ve deneyim kullanılarak uygulanan koruma müdahalelerinin değerlendirilmesi. *Megaron*, 10(4), 494-502
- Malinowski, B. (1992) *Bilimsel bir kültür teorisi*. (Çev.: S. Özkal), İstanbul: Kabalıcı.
- Malinowski, B. (2016). *Bilimsel bir kültür teorisi*. (Çev.: D. Uludağ), Ankara: Doğu Batı.
- Oğuz, M. Ö. (2009). *Somut olmayan kültürel mirasın mekânı, somut olmayan kültürel miras nedir?*. Ankara: Geleneksel.
- Oğuz, M. Ö. (2019). *Paldır kültür kentleşmeler*. Ankara: Geleneksel.
- Öğüt, T. - Karataş, A. R. (2012). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kilis'in iktisadi ve sosyal yapısı. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, (6), 37-41.
- Ögel, B. (1982). Türk mutfağının gelişmesi ve Türk tarihi gelenekleri. *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Araştırma Dairesi.
- Özbek, M. Ö. (2007). *Fizik mekân kurgularının sosyal ilişkiler üzerinden Arnavutköy yerleşimi bütününde mekân dizimi (Space Syntax) yöntemi ile incelenmesi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özbudun, S. - Şafak, B. - Altuntek, N. S. (2005). *Antropoloji (Kuramlar, Kuramcılar)*. Ankara: Dipnot.
- Özdemir, N. (2018). Geleneksel bilgi ve kültür ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), 1-28.
- Savaşçioğlu, R. (2008). *Tarihi Kilis evleri*. Konya: Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sceats, S. (2000). *Food, consumption and the body in contemporary women's fiction*. London: Cambridge University Press.
- Sönmez, M. - Kesici, Ö. (2013). İklim değişikliği ve plansız şehirleşmenin Kilis şehrinde yol açtığı sel felaketleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(28), 57-77.
- Stoeltje J. B. (2005). Festival. (Çev.: P. Ersoy). *Millî Folklor*, 9(67), 160-169.
- Şahin, K. (2003). *Antakya geleneksel yemek kültürünün beslenme antropolojisi açısından incelenmesi*. Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şahin, K. (2014). Eski Yakınoğlu'da yemek simgeselliği üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (12), 331-352.
- TDK (2019). Dam maddesi. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 19.09.2019)
- Tuncel, M. (2002). Kilis maddesi. *İslam Ansiklopedisi*, C. 26, 5-8.
- Turan, G. (2009). Yeni işlev verilen geleneksel Urfa evlerinde korunma sorunları. Diyarbakır: Dicle üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Taşçioğlu, S. - Atmaca, M. (2015). Tarihi kentlerde dış mekân kimliği: Kilis örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(20), 54-63.
- Urry, J. (1999). *Mekânları tüketmek*. (Çev.: R. Ögdül), İstanbul: Ayrıntı.

Ünlü, F. (1998). *İç mekân oluşum ve biçimlenişinde mekân-insan davranışı etkileşimine bir yaklaşım*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Vatandaş, C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.

Kaynak Kişiler

- KK-1: 1983, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-2: 1970, Kilis/ Musabeyli, İlkokul, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-3: 1991, Kilis/ Musabeyli, Lise, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-4: 1960, Kilis/ Merkez, Tahsil Yok, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-5: 1973, Kilis/ Elbeyli, Ortaokul, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-6: 1989, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Tesisatçı, (2018, Kilis)
KK-7: 1967, Kilis/ Musabeyli, İlkokul, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-8: 1978, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-9: 1959, Kilis/ Merkez, Tahsili Yok, Ev Hanımı, (2018, İzmir)
KK-10: 1975, Kilis/ Polateli, Lise, Ev Hanımı, (2018, İzmir)
KK-11: 1964, Kilis/ Musabeyli, İlkokul, İnşaat İşçisi, (2018, İzmir)
KK-12: 1979, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Fabrika İşçisi, (2018, Kilis)
KK-13: 1978, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-14: 1983, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Ev Hanımı, (2018, İstanbul)
KK-15: 1985, Kilis/ Merkez, Lise, Acil Tıp Teknisyeni, (2018, Kilis)
KK-16: 1955, Kilis/ Musabeyli, İlkokul, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-17: 1985, Kilis/ Polateli, Ortaokul, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-18: 1965, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-19: 1953, Kilis/ Musabeyli, Tahsil Yok, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-20: 1993, Kilis/ Merkez, Lise, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-21: 1995, Kilis/ Merkez, Üniversite, Ev Hanımı, (2018, Kilis)
KK-22: 1970, Kilis/ Merkez, İlkokul, Ev Hanımı, (2018, İzmir)
KK-23: 1981, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Şoför, (2018, Gaziantep)
KK-24: 1985, Kilis/ Merkez, Üniversite, Tacir, (2018, Gaziantep)
KK-25: 1986, Kilis/ Merkez, Ortaokul, Ev Hanımı, (2019, Kilis)
KK-26: 1975, Kilis/ Musabeyli, Ortaokul, Ev Hanımı, (2018, Gaziantep)
KK-27: 1996, Kilis/ Merkez, Lise, İşi Yok, (2019, İstanbul)
KK-28: 1995, Kilis/ Merkez, Lise, Tercüman, (2019, Kilis)